

ALAEALISTE ASJADE KOMISJONIST ALAEALISTE KOHTUNI

Heldur Saarsoo

1. Üldises kuritegevusvastases võitluses omandab erilise teravuse võitlus alaealiste kuritegevuse vastu. On ju alaealiste kuritegevus täisealiste kuritegevuse kasvubaas. Piiramata alaealiste kuritegevuse kasvu, ei saa me mõeldagi üldise kuritegevuse vähendamisele.

Võitlus alaealiste kuritegevuse vastu on toimunud väga mitmesugustes vormides. Kuni käesoleva ajani on nende vormide hulgas olnud küllaltki oluline koht kriminaalõiguslikul tegevusel, eriti nende noorte suhtes, kes ei taha alluda meie ühiselu reeglitele ja panevad toime kuritegusid. Kriminaalõigus on aga lahutamatult seotud kriminaalprotsessiga, mille kaudu leiab materiaalne kriminaalõigus rakendamist elus. Seega on kriminaalprotsessil, sealhulgas kohtul täita tähtis osa võitluses alaealiste kuritegevuse vastu.

Õeldusse on suhtunud meie riigi arenguetappidel erimoodi.

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 6. novembri 1940. a. seadlusega "VNFSV kriminaal-, tsiviil- ja tööseadusandluse ajutisest rakendamise Leedu, Läti ja Eesti Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide territooriumil" otsustati: "Rahuldada Leedu, Läti ja Eesti Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide valitsuste palve ja lubada ajutiselt kuni üleliiduliste koodeksite väljaandmiseni rakendada nende vabariikide territooriumil järgmisi VNFSV koodekseid: kriminaal-, kriminaal-kohtupidamise ... koodeks" [13, lk. 3].

Koos sellega kuulusid "kriminaalkohtulikule vastutusele kõigi karistusvahendite kohaldamisega" 12-aastaseks saanud alaealised, "kes on süüdi varguses, vägivallateos, kehavigastuse tekitamises, tapmises või tapmiskatses" (KrK §12).

Ei vaja ilmselt selgitamist, kuidas mõjus lapsealiste arengule nende viibimine parandusliku töö laagrites või üldkinnipidamiskohtades, millist karistust oli nende suhtes kohaldatud "kohtulik-parandusliku iseloomuga sotsiaalse kaitse vahendina" (KrK §20 lg. "b" ja "v").

Alles NSVL RKN-i 15. juuni 1943. a. määrusega "Laste hooldamatuse, järelevalvetuse ja huligaansuse vastu võitlemise abinõude tugevdamisest" [19] pandi alus alaealiste kasvatuskoolooniate asutamisele. Nendesse võidi suunata vähemohtlikke kuritegusid ja üleastumisi toimepannud 11-16-aastaseid alaealisi.

Nimetatud määruse ellurakendamiseks andis NSV Liidu kohaturahvakomissar 19. juuli 1943. a. käskkirja nr. 50 "Võitluse tugevdamisest huligaansuse ja alaealiste kuritegevuse vastu" [9].

Käskkirjas tehti ettepanek karistada kuritahtlikus huligaansuses, riisumises ja teistes tõsistes kuritegudes süüdiolavaid alaealisi seaduses ettenähtud rangete karistustega. Ühtlasi anti kohtule õigus otsustada pisihuligaansusi, pisivargusi ja teisi vähem ohtlikke kuritegusid toimepannud kuni 16-aastaste alaealiste kriminaalvastutusele võtmise otstarbekuse küsimus. Kui alaealist kriminaalvastutusele ei võetud, võis kohus anda ta vanemate või hooldajate järelevalve alla, vajaduse korral aga suunata alaealiste kasvatusliku töö kolooniasse. Kahel viimasel juhul pidi kohus tegema kriminaalasja lõpetamise määruse.

NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse aluste kehtestamisega 1958. a. [15] tõsteti alaealiste kriminaalvastutuse iga. Samuti ahenes alaealiste suhtes kohaldatavate kriminaalkaristuste sfäär ja laienesid kasvatusliku mõjutamise vahendite rakendamise võimalused.

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 7. veebruari 1962. a. seadlusega kinnitati "Eesti NSV alaealiste asjade komisjonide põhimäärus" [13]. Alaealiste asjade komisjonides arutatavate muude asjade kõrval kuulusid komisjoni pädevusse "alaealiste poolt neljateistkümne kuni kaheksateiskümne aasta vanuses toimepandud kuriteod, kui kohus, prokurör või uurija prokurööri nõusolekul lõpetas kriminaalasja või keeldus kriminaalasja algatamisest ja materjalid või lõpetatud kriminaalasi on saadetud alaealiste asjade komisjonile" (§9 p. 3).

Seega oli ring täis saanud ja taas moodustatud Vene NFSV RKN-i 14. jaanuari 1918. a. dekreediga "Alaealiste komisjonidest" [16] loodud ja kuni 1935. a. NSV Liidus eksisteerinud alaealiste asjade komisjonid, mis RTK ja NSVL RKN-i 7. aprillil 1935. a. määrusega "Alaealiste kuritegevuse vastase võitluse abinõudest" [18] kaotati.

Erinevus seisnes ainult selles, et 1918. a. dekreeidi järgi, täiendatuna Vene NFSV RKN-i 4. märtsi 1920. a. dekreediga "Alaealiste asjade kohta, keda süüdistatakse ühiskonnaohtlikes tegudes" [17], kuulusid nüüd komisjoni pädevusse nooremate kui 18-aastaste isikute ühiskonnaohtlikud teod. Seega jäi peamiseks meetodiks sel ajal võitluses alaealiste kuritegevuse vastu meditsiinilis-pedagoogiliste abinõude rakendamine. 14-17-aastaste alaealiste kriminaalvastutusele võtmine oli võimalik ainult siis, kui alaealiste komisjonid tunnistasid kasvatuslike mõjutamise vahendite kohaldamise nende suhtes võimalikuks.

Kehtiva "Alaealiste asjade komisjonide põhimääruse"* [12] jär-

* Edaspidi — "Põhimäärus"

gi piirduvad komisjonide õigused neile ENSV KrPK §8 alusel kohtu, prokuröri või uurija poolt sellekohase määrusega läbivaatamiseks üleantud kuriteomaterjalide arutamisega ja "Põhimääruse" §-s 18 ettenähtud mõjutamisvahendite kohaldamisega. Seega diametraalselt vastupidi 1920. aastatel eksisteerinud komisjonide õigustele, kes otsustasid ka kuriteo toimepannud alaealise kriminaalvastutuse küsimuse. Kehtiva seaduse järgi toimub see ENSV KrK §-s 51¹ sätestatud korras. Seega ei otsusta kuriteo toimepannud alaealise süü küsimust mitte kohus, vaid eelkõige uurimisorganid kohtueelse uurimise käigus.

Vene NFSV eeskujul korduvalt (1967. [11] ja 1968. a. [12]) muudetud ja täiendatud "Põhimäärus" tingis komisjoni pädevuse ja töökoormuse pidevat suurenemist.

Kui vabariikliku alaealiste asjade komisjoni andmetel veel 1982. a. arutati näiteks Tallinna Oktoobri rajooni AAK-s 384 ja Tartu linna AAK-s 291 alaealise asja, siis 1988. a. olid need arvud juba vastavalt 520 ja 668. Tartu linna komisjonis on viimastel aastatel arutatavate asjade arv istungeil, mis toimuvad kaks korda kuus, suurenenud 40–50-ni. Seetõttu tuleb alaealise käitumise arutamisel piirduda 5–10 minutiga. Järelikult jääb alaealise käitumise arutamine komisjonis sageli pinnapealseks ja formaalseks, mis raskendab ka tema suhtes õige mõjutamisvahendi valikut, mis viimase 30 aasta jooksul on püsinud muutusteta.

Viimane omakorda tingib, et ka kuritegusid toimepannud alaealistele ei saa nende küsimuse arutamisel pühendada vajalikku tähelepanu. Kohtus oleks ühe sellise asja arutamiseks kulunud terve päev, komisjon peab aga küsimuse otsustama äärmisel juhul ca 30 minutiga.

Eeltoodust tuleneb AAK-de reorganiseerimise vajadus [vt. ka 10, lk. 64–67], võttes nende pädevusest alaealiste kuritegude arutamise. Kui AAK ei saa enam olla selleks organiks, kes siis peaks arutama kõnesolevate kuriteo toimepannud alaealiste küsimusi (asju)?

2. Noorte-, alaealiste ehk lastekohtuna mõeldakse erikohtuid, mis arutavad alaealiste kriminaalasju. Nende kohtute pädevusse võidakse anda ka muid õiguserikkumisi ja üleastumisi, kuid peamiseks on siiski alaealiste kuriteod. Noortekohtu instituut on omapäi aeg ja kasvanud vajadusest võidelda kuritegevuse vastu, mis avaldub juba alaealiste puhul. Noortekohus on kujunenud käesoleva sajandi esimestel aastatel Põhja-Ameerika Ühendriikides. Sealt levis ta 1907. aastal Inglismaale, hiljem aga igale poole Euroopas ja väljaspool seda. "Praegu on vähe kultuurmaid, kus ei tunta noortekohtu. Kahjuks kuulub ka Eesti nende väheste hulka" [3, lk. 406].

Ülaltoodud mõtted kuuluvad viiskümmend aastat tagasi TÜ õigusteaduskonnas kriminaalprotsessi õpetanud Riigikohtu prokuröri ja riigikohtunikuna töötanud Richard Räägole [vt. lähemalt 4,

lk. 331-334].

Sellest aga ei järeldu, et Eesti Vabariigis nimetatud probleemiga ei tegeldud.

Kriminaalkohtupidamise seaduse eelnõu väljatöötamiseks pidas Vabariigi Valitsuse poolt määratud erikomisjon oma "Kriminaal kohtupidamise seaduse teesides" [1] vajalikuks "... ellukutsuda alaealiste kohus" [1, lk. 45].

Komisjoni arvates "... maksev protsess ei vasta aja nõuetele. Puudub kõigepealt alaealiste kohus (minu allakriipsutus — *H.S.*). Protsess ei tee vahet ala- ega täisealiste süüasja arutamise vahel. Ühes ja samas korras toimetatakse juurdlust, eeluurimist ja kohtulikku arutamist. Arutavad samad kohtunikud; süüdistavad samad süüdistajad; kaitsevad samad kaitsjad. Üldiselt on maksimas sama formaalsus. Alaealiste protsesse on võimalik kirjeldada ajakirjanduses, avaldada kaebealuste pilte jne. Olulist parandust ei anna normid, mis lubavad sulgeda uksi alaealiste süütegude arutamise ajaks ja kõrvaldada alaealisi-kaebealuseid poolte väeluste ja üksikute protsessi toimingute ajaks. Olukorda ei suuda parandada ka muud erinormid, mis leiduvad maksvas kriminaalprotsessis" [1, lk. 48].

Olevate puuduste kõrvaldamiseks peeti vajalikuks teha radikaalseid parandusi kriminaalprotsessis. "Tuleb asutada alaealiste kohus. Alaealiste kohtule peaksid alluma kõik alaealiste süüteod 12 aastast kuni 18 aastani. Tähendab, kriminaalseadustiku eelnõus tähendatud alaea ülemmäära tuleks tõsta aasta võrra. Teiseks peaks alaealiste kohtule alluma ka need täisealiste süüteod, mis sihitud lapse või alaealise isiku vastu, näiteks laste ja alaealiste peksmine, vägistamine jne. Neis asjus on asjaosaliseks laps või alaealine ja nende huvides peab protsessi kord olema sarnane, et see ei võiks mõjuda halvavalt nende hingeelu peale" [1, lk. 48].

Peeti soovitavaks, et igas apellatsioonikohtu ringkonnas oleksid ühele jaoskonnakohtunikule eraldatud kõik selle ringkonna alaealiste kohtuasjad. "Kuna aga see nõue ringkondade laiuse ja muude tehniliste raskuste tõttu ühel hoobil elluviidav ei ole, siis võiks esialgu alaealiste kohtunikud ametisse seada ainult suurematesse linnadesse, igasse linna üks — näiteks: Tallinna, Tartu jm. — kus nende järele vajadus on suurem. Mujal arutatakse alaealiste kohtuasju jaoskonna kohtunikud, kuid lahusest muudest süüasjadest, Edaspidi võiks osa jaoskonnakohtunikke alaealiste süüasjade arutamiseks omandada tarviliku ettevalmistuse" [1, lk. 48].

"Protsessi kord alaealiste kohtus olgu rajatud teistele põhimõtetele. Põhimõtteks alaealiste kohtus olgu: võimalikult vähe formaalsust, võimalikult palju südamlikkust ja usaldust alaealiste käsitlemisel. Kohtu sihiks peab inglise-ameerika süsteemi [vt. lähemalt 5] eeskujul olema saavutada ülestunnistamist ja oma teo lubamattusest arusaamist alaealise poolt. Kohtupidamine peab sündima suletud

ustel, et aral alaealisel puuduks põhjus karta ja rikutud alaealisel braveerida. Süüdistuse ja kaitse korraldus peaks olema sarnane, et see halba mõju ei avaldaks alaealisele. Edasikaebamine peab olema piiratud. Peaks ära keelama ajakirjanduses alaealiste protsesse refereerida ja kaebealuste pilte avaldada" [1, lk. 49].

Alaealiste kohtu loomisega peeti vajalikuks ka "hooldajate instiituuti, mis koosneks palgalistest ja vabatahtlikest hooldajatest. Nende ülesandeks peab olema: muretseda kohtunikule kõiki tarvilikke teateid alaealise kohta; valvata hoolealuste alaealiste järele, kui see järelevalve kohtulikult määratud, ja olla hoolealustele ja nende omaksetele aitajaks ning nõuandjaks" [1, lk. 49].

"Teesides" oli pööratud erilist tähelepanu kohtukoosseisu valikule. "Veerandsaja aastase alaealiste kohtu praktika on näidanud, et selle kohtu tegevuse tagajärjed olenevad peaaesjalikult selle kohtu koosseisust. Kusagil muul alal ei ole isikute küsimusel sarnast tähtsust kui siin. Sellepärast ei oleks soovitav alaealiste kohut teostada enne, kui leiduvad isikud, kes oma iseloomult, huvilt ja ettevalmistuselt vastaks nendele nõuetele, mida alaealiste hooldajate vastutusrikas amet neile peale paneks. Halb koosseis mitte ainult ei saavuta soovitavaid tagajärgi, vaid — mis iseäranis kardetav — tema võib diskrediteerida selle nii soovitava instiituudi" [1. lk. 50].

Tähelepanuta ei jäänud ka "alaealiste kohtu sihile vastavad kasvatusparandus asutused" [1, lk. 49]. Ühe teesina märgiti, et "meie praegused sellelaadilised asutused vajavad arendamist ja täiendamist. Neile lisaks tuleb asutada uusi kasvatus-parandusmaju, mis oma ülesannetele paremini vastaks" [1, lk. 49].

Viimane küsimus on jäänud aktuaalseks ka tänapäeval. Eriti Sindi Erikutsekooli kaotamise ja reorganiseerimisega Eesti Politseikooliks.

Niisugused olid arvamused kriminaalkohtupidamise seaduse eel-nõu koostamise aluseks olevates teesides. Nagu teame, jäi alaealiste kohus Eesti Vabariigis loomata. Sellele vaatamata on üle 60 aasta tagasi tõstatatud probleemid aktuaalsed ka tänapäeval ja eeltoodust on meil palju õppida.

3. Autori arvates eeluurimisorganite tööpraktika anda kuriteo toimepannu alaealiste materjalid üle AAK-le koos tema kriminaalvastutusest vabastamisega mitte ainult ei riku õigusemõistmise printsiipe, vaid vähendab ka selle kasvatuslikku tähendust. Kriminaalasja arutamisel kohtus on palju suurem psühholoogiline ja kasvatuslik mõju nii alaealisele kui ka tema vanematele, kui on ülaltoodud põhjustel saavutatav AAK-s.

Eelõeldu alusel teeb autor järjekordselt [vt. 6, lk. 90 ja 7, lk. 70] ettepaneku *de lege ferenda* luua alaealiste kohtud ja anda neile üle AAK funktsioonid alaealiste kuritegude arutamisel, sealhulgas ka nende kriminaalvastutusest vabastamise küsimuse otsustamine.

Seoses sellega muuta ka ENSV KrK §51¹ ja ENSV KrPK §8, tühistades alaealiste kriminaalvastutusest vabastamine kriminaalasja algatamata või eeluurimisel. Samuti allutada alaealiste kohtule seni rahvakohtu pädevusse kuulunud alaealiste kriminaalasjade arutamine [vt. ka 2, lk. 38].

Kuni selliste kohtute loomiseni peab neid funktsioone täitma rahvakohus selleks määratud vastava ettevalmistusega kohtunike ja kaasistujatega.

KIRJANDUS

1. Kriminaalkohtupidamise seaduse teesid: Kohtuministeeriumi kodifikatsiooni osakonna väljaanne. S.l., 1928, 52 lk.
2. Kaugia S. Kriminaalasja algatamisest keeldumine ja kriminaalasja lõpetamine alaealise suhtes: Diplomitöö, 1988. 60 lk. (Käsitirki TÜ kriminaalõiguse ja -protsessi kateedris.)
3. Räägo R. Kriminaalprotsessi õpperaamat. Tartu: Akadeemilise Kooperaatiivi Kirjastus, 1937. 436 lk.
4. Saarsoo H. Õigusteadlane Richard Räägo // Nõuk. Õigus. 1989. Nr. 5. Lk. 331–334.
5. Нека Л. И. Организация правосудия по делам несовершеннолетних в США и Великобритании: Автореферат дисс. ... канд. юрид. наук. М.: 1990. 23 с.
6. Саарсоо Х. Проект Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик и проблемы борьбы с преступностью несовершеннолетних // Актуальные вопросы реформы уголовного законодательства: Тезисы докладов республиканской конференции 2 и 3 марта 1989 года. Tartu: ТГУ, 1989. С. 88–90.
7. Саарсоо Х. О некоторых проблемах освобождения несовершеннолетних от уголовной ответственности / процессуальный аспект // Научно-практическая конференция "Борьба с преступностью в условиях правового государства". Рига 29–30 марта 1990 года: Тезисы докладов. Рига: Латв. университет. 1990. С. 69–70.
8. Селс Д. Проблемы судопроизводства по делам несовершеннолетних // Научно-практическая конференция "Борьба с преступностью в условиях правового государства". Рига 29–30 марта 1990 года: Тезисы докладов. Рига: Латв. университет. 1990. С. 66–69.
9. Тадевосян В. С. Расследование преступлений несовершеннолетних: Методическое руководство. М., 1946. С. 52–53.
10. Управление профилактики правонарушений несовершеннолетних. — Рига: Зинятне, 1989. 233 с.

NORMATIIVMATERJAL

11. Alaealiste asjade komisjonide põhimäärus / Kinnitatud Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 24. novembri 1967. a. seadlusega // ENSV ÜVT. 1967. Nr. 51. Art. 435.
12. Alaealiste asjade komisjonide põhimäärus / Kinnitatud Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 24. aprilli 1986. a. seadlusega // ENSV ÜVT. 1986. Nr. 13. Art. 167.
13. Eesti NSV alaealiste asjade komisjonide põhimäärus / Kinnitatud Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 7. veebruari 1962. a. seadlusega // ENSV ÜVT. 1962. Nr. 6. Art. 14.
14. Eesti NSV territooriumil kehtiv Kriminaalkoodeks // Tln.: Eesti Riiklik Kirjastus, 1952.
15. NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse alused // NSVL ÜT. 1959. Nr. 1. Art. 16.
16. Декрет СНК 14 января 1918 г. "О комиссиях для несовершеннолетних" // СУ РСФСР. 1918. № 16. Ст. 227.
17. Декрет СНК 4 марта 1920 г. "О делах несовершеннолетних, обвиняемых в общественно-опасных действиях" // СУ РСФСР. 1920. № 13. Ст. 83.
18. Постановление ЗИК и СНК 7 апреля 1935 г. "О мерах борьбы с преступностью среди несовершеннолетних" // СЗ СССР. 1935. № 19. Ст. 155.
19. Постановление СНК СССР от 15 июня 1943 г. "Об усилении мер борьбы с детской безпризорностью, безнадзорностью и хулиганством" // Пионтковский А.А. Учение преступлений по советскому уголовному праву. М.: Юрид. лит., 1961. С. 291-292.

FROM JUVENILE COMMITTEES TO JUVENILE COURTS

Heldur Saarsoo

Summary

In the present article problems connected with the role of criminal procedure in the struggle against juvenile delinquency have been taken under view. It is shown what kind of role have juvenile committees had to play at different stages of development of our state. Some positive and negative factors have been brought out being concurrent with the development and activities of the above mentioned committees in the struggle against juvenile delinquency. It is stated in the article that the amount of work of the committees has not enabled them to pay sufficient attention just to that question alongside with the other ones. As a result the discussion of the materials concerning juvenile delinquency given over to the committee by organs of preliminary investigation has often been superficial and

formal. The methods of influence given to the committees by the statute are not sufficient to achieve the desired results. Therefore their effect is small.

It is shown in the article that the practice of work of the organs of preliminary investigation in excusing juveniles having committed crimes from criminal responsibility and the transfer of all the materials to the juvenile committees not only violates the principles of jurisprudence but also diminuates the educational effect. The discussion of criminal case at the court has a much bigger psychological and educational effect on the juvenile delinquent than the trial of the case at the committee. Practice shows that this is the reason why the committees are not able to fulfil the tasks given to them in the discussion of the materials of juvenile delinquency.

The author proposes *de lege ferenda* to form juvenile courts and transfer to them all the functions of the juvenile committees in the discussion of juvenile delinquency, among them also the decision of the question of excusing them from criminal responsibility. At the same time it would be in the competence of the juvenile courts to discuss the criminal cases that according to the valid law is in the competence of People's Courts. Until the formation of such courts these functions would be fulfilled by a People's Court with judges and people's assessors who have had an adequate training.